

# B dingieji S duvos arba Užnemun s istorijos bruožai

Jonas Totoraitis

## I.

### S DUVOS SIENOS.

Šalis, kuri yra tarp dabartini Pr s ir Nemuno, XIII am. šiaurinėje dalyje buvo gyvenama Vokie i ordino vadinam s duvi , o pietiniame krašte rus kronik vadinam jotving , siekusi pietus iki Narvei ar dar kiek ir anapus tos up s. Vieni ir antri buvo lietuv i giminiai. Savo karingumu ir puolimais jie buvo sipyk Volyn s rusams ir Lenkijos moz - rams. Pietinį dal , jotvingus, palauž Volinijos rusai ir lenkai, o šiaurinė , s duvius, kelet met kariaudamas, pribaię Vokie i ordinas apie 1280. Keleri met kovoje nugal ta daugumas j kunigaikš i , kurie, kiekvienas skyrium bekovodami prieš galingesn ordin , žuvo arba pakliuvo nelaisv . Paskutiniai buvo lik tik du dar nenukariauti kunigaikš - iai: Gedžiotas (Jedethe) ir Skurd (Scurdo). Matydami, kad prieš vokie i puolimus neatsilaikys, Gedžiotas su savo gimine ir su pusantr t kstanio valdini nuvyko Pr sus, pasidav ordinui ir gavo žem s gyventi arti Karaliau iaus, o Skurda, su savaisiais persik l s per Nemun , išsikraust Lietuv .

Vokie i ordino metraštininkas Dusburgas, raš s apie 1326 m., išd st s t s duvi išnaikinim , sako: „Ir taip S duvos žem lieka apleista iki šiai dienai“<sup>1</sup>.

Apleista ir tuš ia ta šalis buvo per vis XIV a. Vokie i ordino kronikos vadina j tyru — Wildniss, desertum, solitudo. Ji buvo lyg siena, skirianti Lietuv nuo Pr s . Per j dažnai kryžiuo iai jo pulti Kauno, Dars niškio, Birštono, Punios, Alytaus, Merkin s ir Gardino pili . Per j žygiavo ir lietuviai Pr sus keršyti kryžiuo iams.

Yra lik tos tuš ios šalies aprašym . Antroje pus je XIV a. ordinas, rengdamas žyg Lietuv , pirma si sdavo žvalgus, kad nustatyta kryptim apži r t patogiausi kariuomenei keli ir pranešt , kur geriau nakvoti ar

<sup>1</sup> SRP. I 146.

pasils ti, kur tiltai per upes ir upelius reikia daryti, kur yra žolės ar kliams pasiganyti, kur yra vandens, kur per giri kelias reikia prasiskinti, kurioje vietoje palikti pašaro ir maisto grąžantiems, sužinoti visas klijas, kurios kryžiuo i žyg gal t trukdyti. Toki žvalg pranešim yra lik visos šimtas, kuri dvidešimt lie ia ia kalbam j S duv . Tie keli žvalgymai daryti tarp 1384—1402 m.

Tuose prnešimuose aprašyti, keliai iš sruties Marienwerder , kryžei vi statyt pil prie Nemuno arti Kauno, kuri Vytautas 1384 m., pab gdamas iš vokie i globos, sudegino<sup>2</sup>; toliau iš tos pat Marienwerderio pilies Kau- no apylink tarp Vy iaus upelio, lesios ir Nemuno, kur yra pamin tas Vaiš- vyd kaimas ir vietov Slowisso — 1387 m. Šlavaišuva, gal dabar Šliena- vos k.<sup>3</sup>. Iš sruties buvo nuži r ti ir keliai Dars nišk , Biršton , Puni . Alyt ir Merkin . Apie Merkin s keli pažym tina tai, kad žvalgai netoli nuo Nemuno rad „daug žmoni ir daug šieno“ ir kad „lietuviai važiavo nuo Nemuno pas Seirij ežer , nuo kurio iki Merkinei dar trys mylios“.

Merkin yra aprašyti keliai iš Loetzeno ir Metenburgo pili , taip pat iš Loetzeno Astryn . Kelias Gardin yra nurodytas iš Viznos pilies, kuri kryžiuo iai laik nuo 1370 iki 1402, kaip užstat iš Moz r kunigaikš i ir taip pat iš Luko (vok. Lyck) pilies“.

Tuose keli pranešimuose minimi ežerai, up s ir upeliai, kuri vardai tie patys, kaip ir dabar.

Kam priklaus S duvos šalis, per kuri žygiuodavo vokie i ordinas Lietuvos kariauti, o lietuviai eidavo Pr s pulti? Lietuvos didieji kuni- gaikš iai nuo Mindaugo laik man , kad ji turi priklausyti Lietuvai, o vokie i ordinas sau j savinosi, nes buvo nukariav s, nors Lietuva to nebu- vo pripažinusi. Tai buvo politinis t dviej kaimyn klausimas, kuris kart tur jo b ti išspr stas. To klausimo sprendimas buvo susij s su Že- mai i likimu. Kaip Žemai iai, tarp Pr s ir Livonijos, buvo vokie i or- dino kar ir pastang tikslas, kad juos sigij s, pasidaryt viena didel Baltijos j r valstyb , taip ir S duvos šalies kryžiuo iai iš aki niekados neišleido. J pilys: Baierburgas. Ritterswerderis, Marienburgas, buvo prie Nemuno pastatytos ne tik tam, kad lengviau gal t pulti Žemai ius, bet ir kad gal t saugoti S duv , kaip j pietuose saugojo min tosios Meten- burgo ir Viznos tvirtov s.

S duva antroje pus je XIV a. minima sutartyse, kurias dar Lietuva su ordinu. 1379 m. Trakuose Jogaila ir K stutis padar sutart dešim iai met , kad kryžiuo iai nepuls Gardino ir Lietuvos gudišk šali pas Gar- din , sri i apie Volkovisk , Suraž , Drohi in , Melnik , Bielsk , Briansk , Kameneč , j nekariaus, nepl š, neleis savo šalies pl šikams pulti, o lie-

<sup>2</sup> S. R. P. I 682-4, Nr. 39-40.

<sup>3</sup> S. R. P. ten pat Nr. 42.

<sup>4</sup> Ten pat Nr. 54, 55, 75, 76, 57, 58, 60, 61, 88, 67, 63.

tuviai nekariaus ir nepuls Pr suose Osterod s, Ortelsburgo, Allenšteino, Gunlaukio ir Seeburgo sri i . Toje sutartyje pažym ta, kad Gardino miestiečiai ir panemuni gyventojai nuo Gardino iki myliai už Periamo gali tyre šešias mylias nuo Nemuno, ant Pr s vakarus, medžioti, žuvauti, b das statyti ir visoki naud imtis, gyvulius ganyti, kaimus kurti ir naujas pilis statyti. Lygiu b du tai pat gali daryti ir min tosios Pr s šalys tame pat tyre, tik iš savo krašto rytus<sup>5</sup>.

Bet iš tos sutarties S duva daug ko nelaim jo. Po K stu io mirties (1384) Vytautas du kartu b go Pr sus ir, nor damas gauti iš ordino pagalbos, abu kartu pažad jo atiduoti kryžiuo iams Žemai ius iki Nev žio upei ir S duv . V liau susitaik s su Jogaila ir sigal j s Lietuvoje, rengdamasis kariauti su totoriais ir nor damas pasitikrinti taik iš ordino pus s. Gardine pripažino (1398) jam tre i kart Žemai ius ir S duv , bet jau ne vis . Ta šalis ia buvo pasidalyta ir siena šiaip nustatyta: Nuo Saly no salos, buvusios Nemune, rodos, ties ta vieta, kur j teka Dubysa, tiesia linija iki Šešupei, paskui Šešupe iki jos ištak , nuo ia iki M tos (Notos) upei, kur ji išteka iš M tos ežero, paskui M tos upe iki Bebrai, tolyn Bebr iki Narevui<sup>6</sup>. Kai Vytautas, totori sumuštas, buvo silpnas, Jogailos brolis Švitrigaila, tardamasis prieš j su ordinu, kryžiuo iams pripažino Žemai ius ir dal S duvos su ta pa ia siena, kuri 1398 m. Vytauto buvo nustatyta<sup>7</sup>. Raci žo sutartyje 1404 m. Vytautas ir Jogaila ordinui v l pripažino Žemai ius su dalim S duvos<sup>8</sup>.

Vytautas ir Jogaila S duv su jos giriomis labai brangino tuo atžvilgiu, kad jose gal davo tur ti maloni pramog bemedžiodami, ypa iai, kad jos, b damos be gyventoj , buvo geriausia vieta vairiausiems paukš iams ir žv rims veistis. Atsižvelgdamas j dviej pam gim medžioti, ordino magistras 1403 m. abiem jiedviem leido medžioti ordino giriose ir kitais (1404) metais Raci že, darant taik , dav Jogailai ypating leidim iki gyvos galvos medžioti giriose prie Bebros ir Šešup s upi ir bemedžiojant naudotis šieniu, žole ir drauge žuvauti<sup>9</sup>.

Pagaliau d l Žemai i ir S duvos kilo karas. Lietuva ir Lenkija nugal jo ordin pas Tannenberg (1410). Darant taik Žemai iai Jogailai ir Vytautui buvo pripažinti tik iki gyvos galvos. Apie S duv pasakyta, kad, abiem pus m susitarus, reik s nustatyti jos sienas<sup>10</sup>.

Po to prasid jo gin ai d l Žemai i ir S duvos sien . 1414 ir 1419 m. buvo griebtasi ginkl . Ciesoriaus Zigmanto pasiuntiniai prikaltino Lietuvos ir Lenkijos valdovus daryti paliaubas ir gin duoti išspr sti ciesoriui.

<sup>5</sup> Raczy ski, Kod. dipl. Lit 53-55.

<sup>6</sup> Cod. Ep. Vit. Nr. 13, 63, 179, 187, 188.

<sup>7</sup> Ten pat Nr. 249.

<sup>8</sup> Ten pat Nr. 283, 290. — Raczy ski, ten pat 251-259.

<sup>9</sup> Cod. Ep. Vit Nr. 240, 276, 279, 283.

<sup>10</sup> Raczy ski, ten pat 129-138.

Zigmantas išsprend , kad Žemai iai susiaurintomis ribomis, su maža S - duvos dalimi pripaž stami Jogailai ir Vytautui tik iki gyvos galvos<sup>11</sup>.

Vytautas ir Jogaila su šitokia ciesoriaus ištarme nesutiko ir prieš j tuojau nusiunt protest <sup>12</sup>. Taip v l kilo klausimas d l S duvos. Ordinas, nors pasitik damas ta jam naudinga ciesoriaus Zigmanto ištarme, betgi steng si pasigerinti Vytautui, duodamas jam leidim medžioti tyre, t. y., S duvoje<sup>13</sup>.

To nepaisydamas Vytautas tais pat metais (1420), susivažiav s su ordino magistru Veliuonoje, pareišk savo norus d l Žemai i ir S duvos sien : Nors senoji Žemai i riba buvo Nemunas, ta iau, kad b t taika, siena turi prasid ti toje vietoje, kur Šventoji teka Nemun , paskui tuo upeliu dvi mylias aukštyn, nuo ia iki J ros upei, tolyn J ra, ir, j per jus, tyru iki mari , palikus Klaip d po kairei. S duvos riba turi prasid ti ki toje pus je Nemuno ties Švent ja, nuo ia per tyr tiesiog iki Šešupei, pas kui Širvinta, paskui jos priuapiu Liepona, nuo jos ištak tiesiog per tyr iki Višty io ežerui, kuris lieka Ordino krašte, paskui iki Rogardo (Raigrodo) ežerui, kuris dalinamas pusiau, toliau v l per tyr iki Luko up s brastai, vadinamai Kamiennybrod, kur prasideda Moz r siena. Magistras, pasitik damas ciesoriaus Zigmanto sprendimu, su Vytauto reikalavimu nesutiko<sup>14</sup>. Bet ten buvo susitarta paliaubas laikyti dar metus, po kuri jos dar vieneriems metams buvo prailgintos<sup>15</sup>.

N vienai pusei nenusileidžiant, paliauboms iš jus, gin d l rib tu r jo išspr sti karas. Lenk ir lietuvi kariuomen s susirinko ties Vysla, pas ervinsk . Lenkai ia persik l per Vysl ir puol ordino žemes. Kad Jogailos ir Vytauto kariuomen buvo bent tris kartus didesn , tai ordinas, kurs su 30.000 buvo beein s pastoti kelio, gr žo atgal, išsiskirst pilis ir pilyse gyn si, o lietuviai ir lenkai naikino šal . Ordinas, nesitik damas karo laim ti, pasi l taikytis. Taika buvo padaryta pas Melno ežer 1420 m. rugs jo m n.<sup>16</sup>

Lenkijos ir Lietuvos sienos nuo Pr s krašto toje taikoje buvo aiškiai nustatytos. Žemai iai ir S duva visai pripažinta Lietuvai. Taikos sutartyje riba šiaip aprašyta: „Nuo Moz r rib , prad jus nuo Luko up s, nuo brastos, vadinamos Kamenny Brod, esan ios aukštesn je tos pat Luko up s aukštutin je dalyje, aukš iau kaip Greivo ir To iloto ežerai, nuo tos vietos tiesiog per tyr iki ežerui, vadinamam Rogors (Rogardo), taip, jog pus to pat ežero lieka viešpaties Lietuvos kunigaikš io žem se, o kita pus ordino žem se; ir nuo to ežero tiesia linija per tyr iki trobai vadinamai Preivosta, ir nuo tos trobos t siant tiesiai kelion iki M runiški trobos, ir nuo M r -

<sup>11</sup> Długosz, IV, 230-2, 243-4.

<sup>12</sup> Cod. Ep. Vit, 861.

<sup>13</sup> Ten pat 875.

<sup>14</sup> Cod. Ep: Vit. Nr. 898.

<sup>15</sup> Ten pat. Nr. 900, 956.

<sup>16</sup> Długosz, IV, 294-306.

niški , einant tiesiog iki ežerui vadinamam Višty iui, taip ta iau, jog pats ežeras lieka ordino pus je, ir nuo to ežero kiek galima tiesiau iki pradžiai ar aukštupiui up s, vadinamos Liepona, ta upe iki jos galui, kur ji teka Širvint , ir toliau ta pat Širvintos upe iki jos galui, kur ji teka Šešup s up ir toliau tiesiog per tyr iki Nemuno krantui priešais up , Švent ja vadinam , kur ta pati Šventosios up teka min t j Nemuno up . Ir tai apie S duvos žem . Ta pat Šventosios upe einant dvi mylias (duo miliaria) ir nuo tos vietos, t up apleidus, reikia eiti per tyr , kiek galima tiesiau, iki J ros upei, palikus po kairei Nemuno up visur per dvi mylias ir min t ja J ros upe vien myli , nuo tos vietos J ros up reikia palikti ir reikia eiti per tyr , palikus upes Memel kitaip Nemun ir Rusn , ežer vadinam Happ, ir Memelio pil , žemaitiškai Klaip da vadinam , visur kair je per tris mylias, ir taip reikia eiti iki s ri j mari kraštui. Ir tai yra Žemai i žem s ir Pr s sienos<sup>17</sup>.

Susitarus d l sien abiem pus m, reik jo dar nužym ti ir nusmeigti ribos. 1425 m. buvo nužym ta Žemai i siena ties Švent ja, o baigta ji vesti 1427 m.<sup>18</sup>. Riba tarp S duvos ir ordino prie Vytauto nebuvo nusmeigta. D l sienos nutiesimo Kazimiero laikais buvo tartasi daug kart , bet tas klausimas galutinai nebuvo išspr stas. Tas sien dalykas maždaug buvo baigtas prie Žygimanto Senojo, kai Pr s kunigaikštis Albertas sutartyje su Lenkijos karalium 1529 m. patvirtino Melno taikoje nustatytas S duvos ir Pr s ribas<sup>19</sup>.

Gin d l sienos buvo dar ir v liau. Žygimantas Augustas 1545 m. susitar su Pr s kunigaikš iu Albertu si sti galiotinius nusmeigti sienos. Tur jo prad ti nuo anos brastos Luko up je Kamennv Brod. d l kurios vietos buvo pr s ir lietuvi skirtingos nuomon s. Didysis kunigaikštis sutiko, kad tos brastos viet nurodyt Pr s galiotiniai. Kai abiej pusi galiotiniai suvažiavo, pr sai min tosios brastos viel nurod 3 myliomis toliau rytus, ne kaip kad iš tikr j buvo. Lietuvos galiotiniams nesipriešinant, Pr sai tuojau nak ia pastat stulp su Lietuvos ir Pr s herbais ir atitinkamu lotynišku parašu, kaip sienos ženkl . Kad pr sai ir toliau nor jo vesti sien savo naudai, o lietuviai nesutiko, tai tuo sienos smeigimas ir baig si<sup>20</sup>.

<sup>17</sup> Dogiel, Cod. dipi. IV, Nr. 90.

<sup>18</sup> Cod. Ep. Vit. Nr. 1193. — Danilowicz, Nr. 1823, 1857.

<sup>19</sup> Dogiel, Limetes, 206-207. — Dogiel, Cod. dipi. IV. 258.

<sup>20</sup> Kolankowski, Zygmunt August 268-270.

## II.

## S DUVOS GIRI NAUDOJIMAS.

Visa S duva, Vytauto ir Jogailos atkariauta iš vokiečių ordino, buvo didžiojo kunigaikščio nuosavybė. Visa ta šalis dar ilg laik buvo be gyventojų. Jos plačios girios buvo pilnos žvėrių ir paukščių. Upės ir ežeruose gausiai veisėsi žuvis. Žemesnės vietose tarpgiriuose, paliai upės ir ežerus, želdingos pievos. Miškuose, ypač liepynuose, buvo geriausias lygos bitininkams laikytis.

Nauda ir pelnas iš šių girių mums didieji kunigaikščiai. Pirmoji nauda buvo medžioklė. Medžiojo jokie Jogaila ir Vytautas, medžioti mgo ir jokie pinigai. Medžioklė buvo ne tiek pramoga, kiek priemonė pralobti. Smedžioti žvėrys davė ne tik mėsą, bet ir kailius, brangias prekybos dalykus. Didžiojo kunigaikščio išde XV a. pinigų nebuvo labai daug; betgi sandėliai pilni buvo brangi kailiai, už kuriuos sigydavo brangi užsienio prekių; kailius mainydavo gelumbes ir kitus prekybos dalykus.

Ta žvėrių nauda, kad neit šalies pašaliniamis žmonėms, turėjo būti saugoma. Iš to jokie girių priežiūra reikalas. Dešimties Nemuno pusėje buvo visa eilė didžiojo kunigaikščio pilių ir dvarų: Gardinas, Periamas, Merkinė. Alytus, Punia, Birštonas, Darsniškis, Kaunas, Vilkija, Veliuona, Skirsnemunė ir Jurbarkas. Iš šių viet būdavo daromos medžioklės S duvos girių. T dvarai ar pilių vietininkai ar laikytojai buvo ir tie girių priežiūrtojai, kad pašaliniai žmonės jokie nemedžiot ir kad didžiajam kunigaikščiui iš to nebūt žalos. Kiekvienas tie dvarai turėjo priskirti girių. Septyni pirmieji minėti dvarai girios buvo ilgos, ne labai plačios juostos, siekiančios galais Prūsienę, kitie penki girios Prūsienę nesiekė. T dvarai vietininkai girias saugojo su tam tikrais žmonėmis, girios sargais, vadinamais žvėrių varovais (oso niki). Taip Birštono dvaro inventoriuje 1503 m. yra pažymėta, kad ten buvo 24 varovai<sup>21</sup>. Kiti dvarai, kaip iš vėlesnių aktų matyti, taip pat varovai turėjo. Girių saugojimui dvarai vietininkai pavesdavo ir savo padėjėjais girininkais.

Gardino girioje girininkas buvo jau Kazimiero laikais. Yra žinia, kaip jis eidavo savo pareigas. Tas pareigas, virtusias papročių, Žygimantas Senasis 1512 m. Gardino seniūnui ir Gardino girininkui patvirtino. Prie Kazimiero Gardino girininkas šiaip jokie savo tarnybomis: kai kas karaliaus girioje padarydavo žalą arba, iškirto girių išdirbdavo su žala suvereno medžioklėms, tie girininkas statydavo teismus prieš Gardino seniūną, kuris nusikaltė baudavo pinigine bausme, einančia did. kunigaikščio išde ir girininkas gaudavo poltin. Bylos tarp varovų dėl žemės, susimušimo ir na-

<sup>21</sup> Liubavskij, Obl. diel., priedas Nr. 4.

mini dalyk buvo teisiamos seni no pilies teisme. Bylas d l giri , pav., jei girininko sakytas varovas saugant giri , b t sumuštas ar kitaip nuskriaustas, teisdavo seni nas, tur damas prie sav s girinink . Pinigin bausm eidavo suverenui ir atitinkama dalis girininkui. Girininkas duodavo did. kunigaikš io valdiniam medži troboms statytis ir malk , kur tai be žalos buvo galima. Jei kas be jo žinios važiuodavo giri ir imdavo medži su žala did. kunigaikš iui, girininkas atimdavo jam arklius ar jau ius ir visa, su kuo buvo važiav s, ir atiduodavo Gardino dvarus, o sau pasilikdavo serm gas ir kirvius. Žygimantas Senasis t paprot patvirtino, liepdamas pinigines bausmes imti ne per dideles, kad žmon s neišb giot , kad nemaž t tarnyba ir mokes iai<sup>22</sup>. Aktuose pirm kart 1518 m. yra pamin tas Birštono ir 1524 m. Dars niškio girininkas. Ar kitose giriose buvo jau tada pastatyti girininkai, neaišku. Girinink pareiga buvo valdyti žv ri gaudytojus šaulius ir varovus, kad giriose neb t daromi skynimai ir kirtimai su žala žv rims, dalyvauti medžiokl se ir jas tvarkyti medžiojant did. kunigaikš iui.

Ilgainiui girinink pareig ir darbo m daug ti. Žygimantas Senasis m siuntin ti savo raštininkus dvarus, tarp kitko sakydamas jiems r - pintis ir giri kiu. Taip giri kis iš dvar vietinink rank m eiti didžiojo kunigaikš io išdo agent žini . Giri kis m did ti. Smarkiai m kilti giri prekyba, m apdirbin ti medžius ir plukdyti juos Nemunu Karaliau i ir Dancig .

Raštinink veikimas pasiek ir S duv , kaip tai matyti iš Žygimanto II sakymo 1530 m.: „Kauniškiams m s muitininkams Andriui, Prokopo s nui, Ilgovskiui ir žydui Ogronui. Duodame jums žinoti, kad šiuo laiku esame paved panemuniški m s dvar girias abiem Nemuno pus m: Purnios, Birštono, Dars niškio, Kauno, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemun s ir Josvaini , ir visos Žemai i žem s, raštininkui Andriui Mackevi iui. Jis turi ten m s giriose uoliai ži r ti, kad niekas ndr st be m s kunigaikštiškos valios ten b das ir visokius medžio ir pelen darbus daryti; o jei kam b tume leid ten m s giriose kokius b d darbus dirbti, jis turi apie tai žinoti taip, kad m s muite mums jokios žalos niekur neb t , kad niekas ndr st jokio savo darbo, jo nesurašyto, vanden (up ) leisti. Ir j s turite iš pirkli nuo j b d darb mums muit imti, pagal jo s rašus ir raštelius, kuriuos jis su savo antspaudu duos pirkliams. O kas nor t savavališkai m s giriose dirbti, be m s suvereniškos valios, jam esame sak tokius darbus j ga mums paimti“<sup>23</sup>.

Ple iantis giri kiui, did jo ir girininko pareigos. Jis „priži ri m s suvereniškas naudas, kaip iš žv ri , taip ir bartiniuose medžiuose (t. y. ku-

<sup>22</sup> Danilowicz, Skarbiec, Nr. 2234.

<sup>23</sup> Beršadski, Dokumenty iregesty 1, 175.

riuose b davo bit s), ežeruose, pievose, bebr gaudyklose ir ypa iai giri-  
niuose darbuose, jei kam b tume sak tose m s giriose dirbti, kad jo-  
kios žalos mums suverenui ir m s išdui neb t “.

Prie Žygimanto Augusto girininkijas buvo siun iami revizoriai kon-  
trolluoti vietini agent ir tyrin ti nauj pelno šaltini . Tas pats did. ku-  
nigaikštis padar visuotin visos Lietuvos giri revizij . Jo pasi stas revi-  
zorius Grigalius, Bagdono s nus, Valavi ius 1559 m. apraš visus did. kuni-  
gaikštijos girias, tarp kuri yra ir S duvos miškai. Giri statymas, išleistas  
Žygimanto Augusto 1567 m., patobulino ir pabaig giri kio organizaci-  
j <sup>24</sup>. Jis nustat girininko pareigas, jo santykius su valdiniais, nustat kontrol s tvark ir nurod kelius izdo pelnui išpl sti ir padidinti. Tas izdo  
pelnas buvo gana vairus. Medžiokl vis buvo varoma, sumedžiot žv -  
ri m sa buvo s doma, dedama statines ir siun iama did. kunigaikš io  
dvar . Buvo kreipiamas d mesys ir giri žem , kuri imta matuoti, pra-  
d ta kurti kaimai ir dvarai. Priži rimi buvo giriose bartiniai medžiai su  
bit mis, bebr gaudyklos. Pievos buvo duodamos šienauti už tam tikr  
mokest . Iš žvejotimo up se ir ežeruose buvo imamas pelnas.

Bet didžiausias pajamas izdui duodavo giriniai darbai ir apdirbtos me-  
džiagos prekyba. Lietuvos giriose buvo dirbama šiokia medžiaga: žuoli-  
n s lentel s statin ms daryti (klepk), žuolin s arba pušin s lentos šeši  
p d ilgio, plo io šeši coli ir storio dviej coli (van ios, Wagenschoss)<sup>25</sup>,  
lentos, stiebai (laivams), pelenai, derva, degutas ir kt. Pirmiausia buvo  
imta taip naudoti Žemai i ir S duvos girios, nes jos ar iau nuo uost , kur  
parduodama apdirbta medžiaga. Baigiantis Žygimanto Augusto viešpatavi-  
mui taip pat buvo daroma ir su Padauguvio bei Padnieprio giriomis. Giri-  
niai darbai buvo varomi šiaip: nukirtus medžius, buvo rengiama min toji  
medžiaga, deginami pelenai, derva ir degutas. Pelenai b davo pilami  
statines ir užkalami. Apdirbta medžiaga valtimis buvo plukdoma paskir-  
tus uostus. Pelenams degti daryta krosnys. Prie j buvo statomos b dos  
darbininkams ir pelenams krauti paši r s.

Taigi b da buvo vieta, kur girios medžiaga buvo dirbama did. kuni-  
gaikš io izdui. 1529 m. statyme apie b das yra šiaip pasakyta: „Kuriame  
tik dvare yra naudos iš b d girioje, tai yra, dervos, van i , klepk , pele-  
n , tai visiškai mums pasiliecame“. Paprastai b da, pelno šaltinis, b da-  
vo atiduodama nuomon, ir girininkas ar dvaro vietininkas tur davo ži -  
r ti, kad nuomos s lygos teisingai b t vykdomos. Taip 1515 m. Žygiman-  
tas išnuomojo vokie iui Hanui Baltajam keturias b das: Punios, Biršto-  
no, Dars niškio ir Vilkijos giriose su šiokia s lyga: „Jis ten turi medžius

<sup>24</sup> Išspausdintas Liet. Metr., Knigi publ. diel. 622-628.

<sup>25</sup> t. y. Gorba evskij, Slowar drewn'iago akt. jazyka, S. V. v a n o s.



van ias ir klepkas dirbti ir pelenus degti, o mums už tai turi duoti du šimtu kap graši kas metai... o muit turi mok ti taip, kaip ir kiti moka“<sup>26</sup>.

1522 m. Lietuvos pirklys Ganus Sudormanas gavo leidim statyti b - das Dars niškio ir Birštono giriose su s lyga mok ti kas metai po 50 kap graši ir paprast muit , kai apdirbt medžias bus suleid vanden . Kiek laiko Sudormanas gal s dirbti tose giriose, didžiojo kunigaikš io rašte nebuvo pažym ta, tai reišk , kol bus did. kunigaikš io malon ir valia<sup>27</sup>.

1529—1542 m. Birštono girioje dirbo Kauno miestietis Stanislovas Gaudauskas, o po jo Kauno pirklys Kasparas Libdaras, kurs buvo nuomon pa - m s taip pat ir Dars niškio miškus. Nepereinamas Gardino girias kirto dar nuo did. kunig. Aleksandro laik Gardino totoriai Chodujevi iai, 1530 m. iš karaliaus Žygimanto gavo jie tam darbui privilegij . Veliuonos girioje darbus dar nuo 1541 m. Vilniaus burmistras Andrius Mackavi ius, o Skirsnemun s miškuose karaliau iškis Fajeras<sup>28</sup>

Girios medži eksploatacija buvo varoma vairiais b dais, kartais išdo l šomis, kartais pavedama daugiau duodan iam. Karalius Žygimantas duodavo leidim dirbti vienoje ar kitoje girioje nustatyt laik . m jas apdirbt medžias sugabendavo paskirt uost arba Dancig ir ia už prekes mok davo pinigų, skyrium jis mok davo ir muitus. Taip m jas d davo savo pinigų medžiagos apdirbim . Žygimantas II 1544 m. Dancige pirkliai Albrechtui Švarcui dav leidim trejus metus dirbti girios medžias Žemai - i Paj ryje šiokiomis s lygomis: visas medžio prekes jis sugabena Kau - n , kur jas priima muitininkai, kainuoja ir surašo; ia jis užmoka už kiekvien pelen lašt (tam tikr saik ), už kiekvien šimt van i arba už šimt klepk po 20 graši ; be to, jis moka muitus. Beveik tokiomis pat s lygomis miestietis Jonas Gradovskis 1527 m. gavo leidim dirbti miško medžias Birštono ir Dars niškio giriose. Kasparui Liudneriui buvo leista vinerius metus Birštono girioje tur ti b d , gaminti van ias, klepkas ir pelenus: „o jis turi mok ti muit m s Kauno mieste už šimt van i ir už šimt klepk ir už pelen lašt po 20 graši , kaip ir kiti pirkliai ir m s miestie iai už tai Kaune moka, kurie m s giriose dirba“.

1528 m. Žygimantas Senasis išleido statym darbams tvarkyti Žemai - i giriose, — prie j buvo priskirti ir S duvoje esantieji Vilkiijos, Veliuonos, Skirsnemun s ir Jurbarko miškai, — nurodydamas tuos reikalavimus, kurie turi b ti pareiškiami m joms. Karalius reikalauja, kad visi pirkliai svetimšaliai, netur Lietuvoje pastovaus gyvenimo, duot laid , o vietiniai pirkliai turi duoti užraš . m jai turi pristatyti prekes Dancig , užmok ti išdui už vis apdirbt girios medžias toki kain , kokia yra Dancigo rinkoje. Nustatyti medžiagos kiek yra varov pareiga. Darbus girioje

<sup>26</sup> Liubavskij, Obl. diel. 490. — Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just: 228.

<sup>27</sup> Pi eta, Agr. Ref. I 1289. — Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min: Just: 259:

<sup>28</sup> Kolankowski, Zygmant August 308-9.

duoda ne tik karalius, bet ir seni nai ir t v nai tokiomis pat s lygomis. Iš to pat rašto matyti, kad ir patys t v nai var girios darbus ir j pardavin jo. Visas giri operacijas kontroliavo raštininkas. Nors tai statymo rašte n ra pasakyta, bet yra suprantama iš to, kad kiek apdirbtos medžiagos apskaito varovai, kurie buvo raštininko žinioje. Iš to pat statymo matyti, kad dvarininkai, parduodami savo girias dirbti, kartais pirkliams atiduodav ir kaiminyst je esan ius didžiojo kunigaikš io miškus; tatai jiems tuo statymu uždraudžiama daryti. Iš prierašo, esan io tame laiške, matyti, kad 1528 m. giri darbas jo smarkiai. Vilkijos apskr. dirbo 9 m jai, Veliuonos — 4, Skirsnemun s taip pat 4. Galima manyti, kad panašiai buvo ir Dars niškio, Birštono ir Punios giriose.

Girios darbai buvo varomi išdo l šomis, arba pirkli , arba ir išdo agent . Taip 1569 m. did. kunigaikštis paved Grigaliui Delnickiui varyti girios darbus Periamo, Lydos, Nemunai io ir Punios giriose; dirbamos tur jo b ti tos girios, kurios tada buvo išmatuotos valakus, ir darbai tur jo b ti atlikti 1570 ir 1571 m. Per vienerius metus turi b ti apdirbta vienas zachcik as klepk ir trys zachcik ai van i . Darbas varomas karaliaus pinigais ir, pardavus, visas pelnas eina išd . Pristatymas plukdomomis up mis atliekamas did. kunigaikš io valdini . Už kiekvien padaryt zachcik Delnickis turi teis s dirbti savo naudai 1500 klepk .

Giri eksploatacija buvo varoma ir tuose miškuose, kurie buvo paskirti naujiems kaimams kurti, d l to did. kunigaikštis griežtai draud valdiniams girios darbus. 1569 m. Žygimantas Augustas, gav s savo sekretoriaus Iberfeldo pranešim , išleido aštr universal ( sakym ): at jusi jam žinia, kad Gardino giriose, kur valakuose eina girinis darbas karaliaus l šomis, daugelis valdini slapta deg pelenus ir parduod . Tai draudžiama kal jimo bausme ir prek s konfiskavimu. Kartais išdas duodavo m jui pinigus darbams varyti; tokiomis s lygomis dirbo Kasparas Liudneris Dars niškio ir Birštono giriose: iš išdo jis gavo trejiems metams 1000 kap graši apyvartai. B davo ir toki s lyg , kuriomis m jas apsiimdavo savo l šomis dirbti girios medžiag , bet išdas gr žindavo jam darbo išlaidas.

Tokios buvo darbo s lygos atskirose giriose. Prie Žygimanto Augusto buvo bandyta sukcentruoti girini darb vedim vieno m jo rankose. Taip 1560 m. buvo pavesti visi giri darbai Ganui Skopui Žemai i žem je, prie kurios, kaip jau min ta, buvo priskirta ir šiaurin S duvos dalis. Jis gauna visus medžiagos darbus giriose ir valdini valakuose. Vietin valdžia visiems pašaliniam asmenims turi drausti darbus did. kunigaikš io giriose. Visiems muitininkams sakoma neleisti per sien Pr sus ar Livonij girini preki , privatini asmen apdirbt did. kunigaikš io giriose be Ganaus Skopo žinios; jie turi sulaikyti visas prekes ir pranešti tai Skopui. Tas turi „jiems užmok ti m s pinigais ir tas girines prekes mums

paimti“. Taip Skopas turi savo žinioje ne tik girinius darbus ir prižiūri apdirbtą medžiagą, bet turi savo rankose ir visą tų prekių prekybą.

Paskutiniaisiais Žygimanto Augusto metais girių eksploatavimas visiškai pereina stambiųjų rankas. Taip 1570 m. visos girios, iš kurių medžiaga buvo gabenama Karaliaučiaus ir Dancigo uostais, buvo atiduotos žinion to laiko kapitalistui Bolemanui. Daugumas jų buvo S duvos girios, būtent: Punios, Alytaus, Nemunaičio, Birštono, Darsniškio, Kauno, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės, Jurbarko, Paširvinių, Periamo, Šembelio, Beržininko, Merkinės, Saivų, Simnų; o nepriklausančios S duvai: Trakų vaivadijos girios buvo dar šios: Slanimo, Ežerų, Berštų, Kaniavos, Dubių. Bolemanas turi statyti naujas būdas, kur jam atrodo naudinga; jo tarnus teisia pats karalius. Visos jo prekės vežamos per muitines be maito. Bet nežinia, kiek tie girių darbai prie Bolemano davė išduo pelno.

1571 m. girios, kurių medžiaga buvo plukdoma Rygos uoste, buvo pavesta kitam kapitalistui Val. Iberfeltui ir kompanijai. Kiek iš to išdavo pelnė, taip pat nežinia. Bet tas labai platus ir intensyvus girių naudojimas rodo, kad išduo jis buvo pelningas. Tai matyti iš to, kad, kaip minima, Liudneris gavo iš išdavo 1000 kap grąši darbams. Kas metai jis turėjo išduo mokėti po 1500 kap grąši ir, sutarčiai pasibaigus, grąžinti duotą kapitalą. Bet toks pelnas nedažnai pasitaikydavo. Karalienė Bona 1550 m. sutartimi stato žemiausią kainą už girinės prekes. Dancige, būtent, po 14 auksinų už 100 vanių ir 22 auksinų už 100 klepkų. Pagal 1558 m. sutartį girinių darbų mąjas už kiekvieną šimtą apdirbtos medžiagos gauna po 10 auksinų su pristatymu. Taigi, jeigu kainos 1550 ir 1558 m. būtų buvusios tos pačios, tai pelnas pagal žemiausią rinkos kainą būtų buvęs 4 auksinai už šimtą vanių ir 12 auksinų už šimtą klepkų<sup>29</sup>.

Žygimantas Augustas senatvėje buvo mąsų girių naudojimą pavedin ti dideliems kapitalistams, vadinamiems girių faktoriams. Tai pat buvo daroma ir jam mirus. Tie faktoriai imdavo girias nuomon ir už apdirbtą medžiagą mokėdavo nustatytą kainą. Didžiausias jų pelnas buvo tas, kad jie, pačiam nuomon plačiausias girias, savo rankose turėjo girių prekybos monopolą. Tą monopolą jie turėjo iš did. kunigaikščio, kuris nuo 1547 m. girinąs medžiagos išvežimą užsien buvo sau pasilikęs. Kokias tie faktoriai turėjo pareigas ir teises, rodo 1592, 1603 ir 1607 m. sutartys.

1592 m. rugsėjo mėn. 10 d. karalius Žygimantas III girių faktoriams Kasparui Hennigui ir Jurgiui Flantzui atidavė nuomoną Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės, Jurbarko, Žemaičių ir Nemunaičio girias. Ta sutartis turėjo veikti iki 1594 m. Tie faktoriai turėjo dirbti girios medžiagą, bet žvūri ir biūri neliesti; už apdirbtą medžiagą turėjo mokėti sutartą kainą. Iš Kauno teismo galios jie išskirti ir atsako tiesiog karaliaus teismui. Prekės turi

<sup>29</sup> Dovnar Zapolskij, Gosud. choz. 318-329. a Pi eta. Agr. Ref. I 237-319.

b ti pristatomos Pr suose Lenk nus prie Nemuno ar Šešup s kranto, tai yra, toje vietoje, kur Šešup teka Nemun ir kur medžiaga gali b ti plukdoma abiem tom up m. Muitus turi mok ti faktoriai. 1603 ir 1607 m. sutartyse jie atleidžiami nuo vis priedermi ir nuo muit . Tiedvi sutartys yra viena kit panašios, tik kainos kas metai did jo ir faktoriai tur jo apsiimti iš anksto mok ti 2000 floren . Sutartys ap m tik Alytaus ir Punios girias.

Giri prekyba buvo suimta keli kapitalist faktori rankas. 1603 m. giri faktoriai buvo Dancigo pilie iai Mykolas Vogelsangas, Jonas Plamannas ir Antanas Akersdikas. 1607 m. Vogelsangas buvo vienatinis giri faktorius. Jam mirus 1608 m. faktoriai buvo jo p diniai Adersbachas ir Šleinas ir taip pat Krispinas Keršenšteinas, kurs 1614 m. beveik vis išvežam giri prekyb tur jo savo rankose, nes išvež  $\frac{7}{8}$  visos apdirbtos giri medžiagos<sup>30</sup>.

Giri medžiagos prekyba m maž ti antroje pus je XVII a. 1674 m. pelen išvežta vos ketvirta dalis. 1676 m. tik apie pus to, kas buvo išgabenta 1552 m. Padid jo tik dervos išvežimas: 1674 m. keturis kartus daugiau ir 1676 m. — pusseptinto karto. Taip pat sumaž j s buvo tuo laiku ir kaili bei od , ypa iai brangi j kaili išvežimas. Po 1552 m. lokiai ir vilkai atrod lyg išnyk . Tas viskas rodo, kad S duvos girios buvo jau išret jusios ir kad j vietoje m kurtis nauji kaimai ir miestai<sup>31</sup>.

Valstyb s išdui prie Žygimanto Augusto šiek tiek pelno duodavo ir S duvos ežerai. 1560 m. buvo atiduoti nuomon Gardino, Alytaus ir Nemunaiio giri ežerai. Gardino srityje žvejoti buvo paskirta 30 žmoni , iš 30 gyvenam valak ir du priži r tojai. Alytaus srityje ž kl var valdiniai iš eil s. Gardino ežerai duodavo po 100 kap graši kas metai, o Alytaus po 80. 1569 m. kunigaikštis Grigalius Masalskis Gardino ežerus buvo išnuomav s už 125 kapas graši kas metai ir už tiek pat ir Periamo srit <sup>32</sup>.

### III.

#### PANEMUNI KOLONIZACIJA.

Iš Grigaliaus Valavi iaus giri aprašymo matyti, kad Gardino, Periamo, Merkin s, Alytaus ir, rodos, Punios girios Nemuno nesiek . Iš to aišku, kad šalis tarp t giri ir Nemuno 1559 m. buvo jau gyvenama. Giri siena, skyrusi jas nuo gyvenam viet , buvo maž daug Lipsko miestelis. Valkaus (Volkuš) upelis, tek s Juod j An i , paskui Mara, kairysis tos up s takas, Galadusis, Rimie io, Simno ir Žuvinto ežerai. Kitos girios: Birštono,

<sup>30</sup> Forstreuter, Die Memel als Handelsstrasse Preusens nach Osten, 65-6.

<sup>31</sup> Ten pat 61-62.

<sup>32</sup> Downar Zapolskij, fen pat 323.

Dars niškio, Rumšiškio, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės ir Jurbarko vietų savo galurmušiu Nemun. Iš to suprantama, kad gyventojai, paliai Nemun buvo maža: kur-ne-kur koks kaimukas. Vakaruose daugumas S duvos giri: Gardino, Periamo, Merkinės, Alytaus, Punios, Birštono ir Dars niškio galais siekė Prūsienę. Iš to taip pat aišku, kad, nors Lietuvos valdžia nuo maždaug 1530 m. buvo bekreipianti dmes. Paprastos apgyvendinim, gyventojai tame pasienyje buvo maža ir reti kaimai tik kur-ne-kur buvo siskur. Jurbarko giria Prūsienės sienos nesiekė, tarp jos ir Prūsijos, paliai sien, buvo jau visa eil naujų sodžių.

Paliai Nemun S duvos girias mėm kolonizuoti didysis kunigaikštis Kazimieras, pirmiausia, rodos, Gardino srityje. Paikolonizacij var Gardino, Ožs ir Periamo dvarai. Buvo kuriami nauji kaimai ir dvarai ar dvareliai. Kaip S duvos girios buvo did. kunigaikštio nuosavyb, taip ir tie nauji dvareliai ar kaimai priklaus did. kunigaikščiui. Rodos, seniausias t dvar Lipskas, aktuose yra jau minimas 1482 m.<sup>33</sup>. Beeinant tai Lietuvos išdo kolonizacijai did. kunigaikštio žemėje m rasti ir privatinė nuosavyb. Did. kunigaikštis dalijo žemes, pievas arba ir giri privatiems asmenims. Taip prieš 1476 m. Jos dui Rodnieviui Gardino aps, buvo duota gabalas girios. Tam mirus, ta žem buvo atiduota Vaškui Aleksandravičiui<sup>34</sup>. Kitas privatinis asmuo Vosylius, Mato s nus, išsitaravo iš Kazimiero tris tušias žemes Gardino sodžiuje prie Balšupės ir prie t dar daugiau prisipirko iš didžiojo kunigaikštio valdini<sup>35</sup>. Did. kunig. Aleksandras savo dvariškiui Makarui dovanojo Gardino aps. laukus Rogožinu vadinamus<sup>36</sup>. Tas pats Aleksandas už tarnyb Makarui Ivanavičiui atidav Ponerlicos dvariuk<sup>37</sup>, kurio vardas ir dabar yra išlikęs to pat pavadinimo kaime Lipsko par. 1506 m. tas pats did. kunigaikštis dovanojo Lipsko dvar Fedkui Chrebtavičiui<sup>38</sup>, ir kitam Martynui Chrebtavičiui Periamo aps. pievas prie R davos pelki<sup>39</sup>. Žygimantas Senasis 1512 m. Vosyliui Vorotincui Ožs ir Periamo paviete dav žemės ir 12 žmoni tarnyb, o Žygimantas Augustas t dovan patvirtino jo žentui Mykolui Valavičiui, pridamas dar jam pievą prie Anios upės. Mykolas Valavičius ir jo broliai turėjo dar žemės Paprūsėje prie Dauspudos ir Stebros upių<sup>40</sup>. Iš Žygimanto Senojo 1518 m. Sopotka Stekavičius gavo žemės priklausantis Ožs dvarui ir pievą prie Anios upės<sup>41</sup>. Jo vardas bus likęs dabartiniame Sopockin s miestelio varde. Žygimantas Senasis savo raštininkui

<sup>33</sup> Opisanie Dokument. Mosk. Arch. Min. Just., 388.

<sup>34</sup> Revizija Puš. 172-3. Teolino par. yra Jacudovo kaimas.

<sup>35</sup> Ten pat 192.

<sup>36</sup> Ten pat 175-6.

<sup>37</sup> Ten pat 171-2.

<sup>38</sup> Bališki, Staro ytna Polska IV 320.

<sup>39</sup> Revizija Puš., 177.

<sup>40</sup> Ten pat 181-183.

<sup>41</sup> Ten pat 172-3. — Boniecki, Poczet rod., 333.

Kopo iui Periamo aps. dav žmoni, lauk ir piev<sup>42</sup>. Tas Kopotis, ar jo gimin, bus dav s pradži Kap iamies io dvarui ir Kap iamies io mieste- liui (Kopciotvo).

Tie ponai, gav žem s iš did. kunigaikš io, palengva stat si dvarus ir k r si kaimus, kuri gyventojai buvo j valdiniai baudžiauninkai. Taip S duvos giriose dar si privatin pon nuosavyb .

Buvo kuriami ir did. kunigaikš io dvarai. Toks buvo Beržyninko dva- ras, bent su keliais kaimais. Apie j pirma žinia yra iš 1524 m.; tais metais Žygimantas Senasis paved j savo žmonai karalienei Bonai, kuri j laik , iki išvažiavo Italij 1556 m.<sup>43</sup>. Senesni už Beržynink buvo Liškiava ir Veis- siejai, jie, rodos, bus buv kurti prie Kazimiero, bet pirma žinia apie juodu surišta su Glinski vardu: Liškiav Aleksandras buvo dav s Mykolui Glins- kiui, žinomam išdavikui<sup>45</sup>, o Veisiejus 1501 m: jo broliui Jonui<sup>46</sup>. V liau Veisiejus laik Slucko kunigaikštien Nastazija, Smolensko pab g lis Bori- sas Obrazcovas. 1516 m. Žygimantas Senasis dovanojo Veisiejus savo raštininkui min tajam Kopo iui, kurs juos 1525 m. išmain Slucko kuni- gaikš iui Jurgiui. Tas kunigaikštis tais pat metais gavo leidim Veisieuose daryti turgus ir laikyti smukles; 1526 m. jis ia pastat bažny i<sup>47</sup>. Taip šalia dvaro m kurtis Veisiej miestelis.

Kaip Veisiejai, senas yra Leip nink dvaras. Did. kunig. Aleksandras 1503 m. dav j laikyti pab g liui Smolensko arklidininkui Jonui Pliusko- vui, iki jo t višk bus atvaduota iš Maskvos valdžios. Jam mirus, karalius Žygimantas Senasis Leip nink dvar su visomis priklausomyb mis atidav nuosavyb n savo raštininkui Jonui, Bagdono s nui, Sapiegai, prid damas jam dar ir daugiau žem s ir girios<sup>48</sup>. Taip ia sik r turtinga Sapieg gi- min , tur jusi dvar ir kitur Lietuvoje ir Guduose. Tai buvo pradžia da- bartinio Leipalingio arba Leip n .

Kitas dabartinis Dz k miestelis Seirijai ir buvo Sapieg nuosavyb . Jonušas Sapiega, min tojo brolis, apie 1523 m. iš karaliaus Žygimanto II Merkin s aps. gavo Seirij dvarel su žmon mis ir tuš iomis žem mis ir su leidimu laikyti smukl<sup>49</sup>.

Pradžioje XVI a. buvo kurti ir keturi didžiojo kunigaikš io dvarai: Sta- bink . Meteli , Saiv , kuri pirmasis minimas pirm kar t 1522 m.<sup>50</sup>. Kiek v lesnis už juos Vygri dvaras. To pat maždaug senumo buvo ir privati-

<sup>42</sup> Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 144, 265. 293. — Wolf, Senatorowie 254, 259. — Boniecki, ten pat 138-9. — Revizija Puš ., 54.

<sup>43</sup> Opisanie ruk. otđ. VII. publ. bibl. III. Nr., 80.

<sup>45</sup> Liet. Metr. kn. zap. 753, 817, 829. — Boniecki.

<sup>46</sup> Ten pat 63-64.

<sup>47</sup> Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 69, 144, 293.

<sup>48</sup> Ten pat 74, 154, 171.

<sup>49</sup> Sapiehowie I 23-37.

<sup>50</sup> Opisanie Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 265.

niai Krikštėn ir Margrat dvarai netoli Nemuno. Lazdij dvaras priklaus Stanislovui Dovainai, kuris d ljo 1547 m- tur jo byl <sup>51</sup>.

Yra likusi viena domi žinia, kaip buvo kurtas Karuž kaimas, es s ir dabar Lazdij parapijoje: 1536 m. Trak vaivada, žem s maršalkas, Merkin s ir Punios seni nas, Jonas Zaberžinskis iš Alytaus rašo, kad Trak karužams (v liavininkams) bajorams duoda žem s dviem šimtam statini s jos prie Merkin s girios krašto tarp Lazdij ir Rudaminos upeli <sup>52</sup>.

Ta žinia rodo, kaip toli nuo Nemuno buvo nusivariusi kolonizacija vakarus 1536 m.

Kai kur kolonizacija jo ir neteis tu b du. Kunigaikštis Andrius Višneveckis prisisivino Periamo girios plot mylios ilgio ir pusmylio plo io apie vidur XVI a.<sup>53</sup> ir ia dav pradži Sein dvarui ir miesteliui, kuris minimas 1567 m. kariuomen s s raše<sup>54</sup>. 1552 m. Žygimantas Augustas raš Merkin s laikytojui Dovainai, kad Trak aps. žemininkai Jonas Bulgakas, Jokymas Jakimavi ius ir Michna Kostantinavi ius nemaža žem s buvo už m Merkin s girioje<sup>55</sup>. Jie visi palengva pasistat dvareli . Bulgakas dav pradži Bulakavo dvarui<sup>56</sup>.

Valavi ius, aprašydamas girias, 1559 m. Alytaus girioje mini tris turin ius žem s žemininkus: Benys (Beniaš), Alytaus apskr. žemininkas pas raist , Suskiu vadinam , tur jo dvar su šešiomis žmoni tarnybotomis; Alechna Kostantinavi ius, Merkin s aps. žemininkas, dvar pas t pat raist ir tris baudžiaunink tarnybas prie Kirsnos up s, Michna Kostantinavi ius ten pat dvar ir aštuonias žmoni tarnybas.

vakarus prie Dusios ežero buvo Trak vaivados (Mykolo Radvilo 1550—1516) giria, kuri jo iki Rimie io ežerui, kuris taip pat jam priklaus <sup>57</sup>.

Senas yra Simno dvaras, kurtas v liausiai, baigiantis XV a. 1507 m. karalius Žygimantas Senasis Alytaus dvar su Simno dvareliu dav dideliu ponui, vis iki šiol min t j didžiausiam, Jonui Zaberezinskiui<sup>58</sup>, kilusiam iš prot vio Rimvydo, kurio s nus Jurgis buvo gav s iš Žygimanto I Ašmenos apylink je Zaberezino dvar su dviem kitais. Jurgio vaikai nuo to dvaro m vadintis Zaberezinskiiais. Alytus ir Simnas drauge su keliais kitais dvarais Jonui Zaberezinskiui ir jo vaikams buvo patvirtinti amžinai su visais t turt ir dvar bajorais ir su tarnais keliauninkais, su žmon mis baudžiauninkais, leliais arklininkais, varovais, kiaulininkais, duokli-

<sup>51</sup> Boniecki, ten pat 49.

<sup>52</sup> A. V. K. XXX, 237.

<sup>53</sup> Revizija Puš , 49.

<sup>54</sup> Liet. Metr. 710.

<sup>55</sup> A. V. XXX, 237.

<sup>56</sup> Revizija Puš , 48.

<sup>57</sup> Ten pat, 35-6. — Boniecki, ten pat XLVI.

<sup>58</sup> Opisaniĵ Dok. Mosk. Arch. Min, Just. p. 32, 383.

ninkais, su visomis bartin mis žem mis, pievomis, su kitais laukais, „su visa teise, valdžia ir ponyste nieko nepasiliekant mums (t. y. karaliui), p di niams ir vaikai iams“. Jonas Zaberezinskis 1482 m. buvo karaliaus mar šalas, 1484 m. Polocko vietininkas ir dvaro maršalas, 1492 m. Trak kaste lianas. 1496 m. atsizad jo Polocko ir gavo Naugard . 1498 buvo paskir tas Trak vaivada ir žem s maršalu tais metais jis buvo drauge ir Tra k kastelianu. Tur damas taip aukštas vietas, jis prisipirko dar ir dau giiau dvar . 1496 m. Aleksandras dovanojo jam Duvin dvar ir 1506 m. piev Punios vals iuje. Jo labai nekent kitas didikas kunigaikštis Mykolas Glinskis, kuris iš Aleksandro buvo gav s daug poaukš i ir dvar , ir, da rydamas maišt prieš Žygimant Sen j, j nužud .

Vienas jo s n taip pat Jonas Zaberezinskis buvo v l aukštas valdi ninkas ir Simno paveld tojas. 1506 m. jis buvo maršalas, Volkovisko ir lvri ovo vietininkas, 1510 m. Naugardo vaivada, 1514—1516 m. Drohi ino seni nas, 1522 m. žem s maršalas, o pasišalin s iš Naugardo 1531—1538 m. Trak vaivada. 1508 m. Nemunait ir Metelius jis pa m užstatu iš ka raliaus Žygimanto už 1100 dukat , 1515 m. panaujino t užstat už 1000 dukat ; tuos dvarus karalius Žygimantas dav jam nuosavyb n 1519 m. Tas pats karalius 1518 m. užstat jam jo laikom Markovo seni nij už 700 kap graši ir pažad jo jam j iki gyvos galvos. 1521 m. jis gavo laikyti Merkin s seni nij , kuri jam v liau karalius Žygimantas v l už raš iki gyvos galvos drauge su Punios seni nija. 1523 m. jis nusipirko dvar Zaniemonie, esant prie Onušchio ežero, v liau Oniškiu vadinam . T Onušchio dvar jis pardav karalienei Bonai už 1500 lietuvišk kap . o Alyt , Nemunait ir Simn 1536 m. jis užraš karaliui Žygimantui ir karalie nei Bonai. Savo nuosavus dvarus, Nedzvedžio, Zodiški ir Dubonosavi i jis dovanojo savo taurininkui ir pakamariui, Drohi ino žem s raštininkui<sup>59</sup>. Apie jo turt didum galima spr sti ir iš to, kad kariuomen statydavo 197 arklius<sup>60</sup>. Taigi tas labai turtingas Lietuvos didikas, Pon Tarybos narys, buvo Alytaus, Simno, Nemunai io, Meteli ir Dusios ežero savinin kas, Merkin s ir Punios seni nas. Jam d l to priklaus gyvenamoji S du vos panemun nuo Merkin s iki Puniai. Simne yra lik s gražus ir jo ver tas paminklas: 1526 jis pastat m rin diding bažny i , kuri gražiausia iš vis Dz k bažny i ir kuri aukštame kalnelyje ant ežero kranto ir dabar švie ia, lyg vis to krašto bažny i motina, savo gražumu ir senumu<sup>61</sup>.

Zaberezinskiui mirus, Simnas pagal užraš teko karaliui Žygimantui ir karalienei Bonai ir paskui j dviej s nui Žygimantui Augustui, kuris, ap-

<sup>59</sup> Opisanije Dok. Mosk. Arch. Min. Just. 32, 329, 334, 351, 361, 363, 383, 385, 389, 390, 393, 428, 528. — Boniecki, ten pat, 391-393. — Liubavskij, Obl. diel. 117-118. Lit. Rus. Seim. 177.

<sup>60</sup> Liet. Metr., kariuom. s r. 1528, 7.

<sup>61</sup> Augustaitis, Sein Dijecezijos bažny ia, Monogr., „Vadovas“ IX 394.



r pindamas savo žmon Barbor Radvilait , užraš jai daugum dvar , esan i abiem pus m Nemuno, tarp j ir Simn <sup>62</sup>.

vakarus nuo Simno gana seni buvo du medžiokl s dvareliai: Nemunaitis ir Alytaus R mai (Olitskije Choromy). 1525 m. karalius Žygimantas Trak kaštelionui Gardino seni nui Jurgiui Radvilai leido pirkti Šešup s medžiokl s su girait mis už 2000 lietuvišk kap graši iš Martyno Petkevi iaus ir pirkim patvirtino<sup>62</sup>. Kad iki viduriui XVI a. n ra žinios apie kokius nors dvarelius, kitokius, kaip du min tieji, tai reikia manyti, kad ia kalbamos medžiokl s buvo prie Šešup s, kur buvo Alytaus R mai (dabar Buktos dvaras) ir Nemunai io dvarelis (dabar to vardo kaimas). Viduryje XVI a. abu tuodu dvareliu buvo did. kunigaikš io nuosavyb ; Alytaus R mai buvo ne kas kita, kaip namai, kur did. kunigaikštis medžiokl se gal davo sustoti. Grigalius Valavi ius 1559 m. šiaip apie juos rašo: „Pievos prie Alytaus R m dvylikai k gi šieno, kurias Alytaus varovai savo reikalui piauja, ir tiems šauliams, kurie jo karališkos malon s b va siun iami žv - ri šaudyti“<sup>64</sup>.

Ties Punia kair je Nemuno pus je, kaip ties Alytum ir Merkine, kolonizacija prasid jo prie Kazimiero ar v liausia prie Aleksandro. 1505 m. Aleksandras dav 10 žmoni , tarnyb ir Pramezio dvarel , esanti ne per toli nuo Nemuno, su jo žem mis ir girios kampu savo raštininkui ponui Bogaišui Bogovitinavi iui, tur jusiam dvar ir kitur Lietuvoje<sup>65</sup>.

To pat maž daug senumo, kaip Pramezis, yra Barbieriškio dvaras, es s prie Nemuno, kur j teka Perš k s up . Seniausias tos vietos vardas — Hanusiškiai arba Hanuso dvaras. Viduryje XVI a. tas dvaras vadinosi Barbieriškis. T Hanuso dvar su dideliu plotu giri 1507 m. karalius Žygimantas dovanajo kunigaikš iui Motiejui Mikitini iui.

Kunigaikštis Motiejus Mikitini ius, iš Maskvos atvyk s Lietuv su Aleksandro žmona Elena apie 1499 m., buvo valdytojas jos turt , kurie jos vyro buvo jai suteikti 1501 m., ir kuri vienas buvo Birštonas. Jis pats sau Vilniaus apskrityje 1502 m. gavo Str nos ir Stojatiški dvarus, 1505 m. Vilniuje sklyp žem s. 1507 m. karalien Elena jam dav Jiezn su Šventinink žmon mis ir su Hanuso ir Šliagerio dvarais — tai karalius Žygimantas tais pat metais jam patvirtino. 1509 m. arti Mogiliavo gavo jis Kniažicus su Vadvos dvareliu; Kniažic turtuose buvo Holov ino dvaras ir nuo to antroje pus je XVI a. jo vaikai iai m vadintis Holov inskiais, XVII a. prie tos pat pavard s jie prisid jo dar Rapalovski pavadinim . Elenai mirus 1513 m., jai suteiktieji turtai gr žo did. kunigaikš iui ir Žygimantas Senasis paskyr Motiej Mikitini i Birštono vietininku. 1518 m.

<sup>62</sup> Arch. Sborn. III, 10-13.

<sup>63</sup> Opisanije Dok. Mosk. Arch. Min. Just., 428, 461.

<sup>64</sup> Revizija Puš , 37.

<sup>65</sup> A. V. K. XXX, 133. — Boniecki, 11.

Žygimanto išd jis neš 2500 kap graši , kaip mokest , ir Biršton jis laik iki mirties. 1536 m. jis užraš (1539 m. Perš k je v l pakartoj) savo žmonai Perš k s r m su Šliagerio ir Duvino dvareliais. Kitus turtus padalijo trims pirmosios žmonos vaikams, kuri vienam Jaroslavui teko Jieznas ir Šventininkai. Mir jis 1539 m. T vui mirus, Jaroslavas prisisivino Barbierišk ir Kniažicus. Ilg byl , kuri d l to kilo, laim jo Jaroslavas. Bet ir laim j s byl , t vo turtus tur jo dalytis su at jusiu metus broliu Ostafieju, kuris prieš mirdamas 1557 m. Kniažicus, Barbierišk ir Str n jam paliko. Kunigaikštis Jaroslavas iš vis savo turt Lietuvoje ir Guduose buvusi , statydavo kariuomen 100 raiteli ir 50 p stinink . Mir 1587 m., palaidotas Barbieriškyje. Paliko tris s nus<sup>66</sup>.

Tas kunigaikštis Jaroslavas ir jo t vas tur jo Hanuso dvar , v liau Barbieriškiu pramint , ir Barbieriškio girios srityje du dvareliu Šliagerav ir Duvin , kuri vardai v liau buvo pakeisti ir kuri dabar reik t ieškoti tarp Barbieriškio par. dvar . Šalia Birštono girios kunigaikštis Jaroslavas 1559 m. tur jo tris kaimus: vien prie Obšero ežero, kuris, rodos, bus buv s dabartinis Gudeli ežeras; antr prie Leico ežero, be abejo, dabartinius Leičiškis; tre i prie Ringio upelio arti Nemuno, jau ir tada vadinamus Ring nus. Jam priklaus ir Amalvo ežeras<sup>67</sup>.

Tolyn šiaur nuo Barbieriškio kolonizacija buvo labai silpna. Birštono giria pietus nuo Prien siek Nemun ; tai ženklas, kad ia gyventoj dar nebuvo. Prienai buvo ia pirma gyvenama vieta, buvo kurti iš Birštono. Su Prien dvaru drauge tur jo atsirasti ir bent keli kaimai. Kada jie buvo kurti, n ra tikros žinios. Antroje pus je XVI a., kada kolonizacija buvo smarkiai varoma, Prien dvaras tur jo dar tik 11 kaim <sup>68</sup>.

Dar silpniau kolonizacija buvo varoma ties Dars niškiu, kurio giria esanti kairiajame Nemuno krašte siek t up . Žygimantas Senasis arti Dars niškio dvaro Trak išdininkui Vaškui Ivaškevi iui dovanajo girios keturis varstus ilgio ir tris plo io ir Trak vaivada sak atr žti. Bet Dars niškio vietininkas, gav s paliepin girios neatr ž , nor damas j sau išsiprašyti, ir mir <sup>69</sup>. Kita žinia apie nor kolonizuoti yra iš 1510 m. Tas pats karalius savo maršalui Venslovai Kostevi iui dav laikyti iki gyvos galvos Dars niškio dvar , liepdamas j taisyti ir žmones sodinti<sup>70</sup>. Vargu jis bent kiek t žmoni apgyvendino, nes 1514 m. jis jau buvo Kobrin s laikytojas. kur gyveno jo žmona Kobirns kunigaikštien <sup>71</sup>. Daug v liau, 1580 m., ties Dars niškiu kair je Nemuno pus je buvo vos šeši kaimai<sup>72</sup>.

<sup>66</sup> Wolf, Kniaziowe 116-123.

<sup>67</sup> Revizija P. 39-40.

<sup>68</sup> A. V. K. XXV, 108-114.

<sup>69</sup> Liubavskij, Obl. diel., 142.

<sup>70</sup> Ten pat, Priedas Nr. 21.

<sup>71</sup> Liet. Metr. Sudn.. d. Nr. 147.

<sup>72</sup> Jablonskis. Istorijos archyvas, invent. Nr. 45.

Rumšiški girioje, — kurios sienos iš rytų ir šiaurės buvo Nemunas, iš pietų Taisono kalnas ir Vyriausio upelis, tekęs į Jiesį, iš vakarų Jiesia — žinios apie pirmus gyventojus siekia pradžią XVI a. Senoviniai gyventojai po S duvos išnaikinimo, — Kauno pilies saugumui ilgiau galėjo laikytis kryžiuočių neišnaikinti. Vokiečių Ordino keli pranešimuose iš 1384 m. yra paminėtas Vaišvydų kaimas (Wayswidendorf<sup>73</sup>). Ar to kaimo gyventojai per karus XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje stengėsi išlikti, nėra žinios, bet jo vardas yra išlikęs iki šiai dienai Vaišvydavo dvaro pavadinime.

Žygimantas Senasis 1514 m. Andriui Ilgovskiui, Vilniaus vaivados tarnybiniui, prie S duvos upelio, tekėčio Nemunui, dovanavo keturias tušias žemes, — kurių viena Noreikyn buvo abiem pusėm Nemuno, — priskirdamas jas prie jo žmonos dvariuko, esančio prie Marvos upelio; dovanavo amžinai „su visomis ariamomis ir bartinomis žemėmis, ir su giraitėmis, ir su pievomis, ir su upėmis bei upeliais, ir su grašiais ir medaus mokesiais, ir su duoklėmis ir tarnybomis, ir su visu tuo, kas pirma iš tos žemės, bėdavo, ir kas iš seno toms žemėms priklausė ir kaip tos žemės iš senovės yra savo sienose ir taip pat kaip mūsų buvo laikomos“. Iš to matyti, kad ten šiek tiek gyventojų jau būta. Tas pats Ilgovskis 1522 m. iš to pat karaliaus gavo dar dvi tušias žemes ir šešis žmones Rumšiškiais valsčiuje<sup>74</sup>. Šituodu dovanojimu bus davę pradžią Marvos ir Noreikiški dvarams.

Viduryje XVI a. prie Nemuno Martynas Podsudkovskis, Trak arkliadininkas, turėjo Panemunės dvarą, kuriam matininkas D veltauskas, matuodamas valakus 1551 m., priskyrė did. kunigaikščių girios pusmylios ilgio ir pločio. Tais pat metais naujai išmatuotuose valakuose ties Rumšiškiais buvo naujai kurtas Šilėnų kaimas ir kitas dešinią Nemuno pusę<sup>75</sup>.

Ties Kaunu prie Jiesios upės buvo imta gyventi prie Kazimiero. — iš trys Kauno gyventojai buvo gavę lauko ir pievų ir jiems bevaikė mirus, Aleksandras tas žemes dovanavo pinigų kailiui Pindrichui Šlegirui<sup>76</sup>.

Paliai Nemunų žemyn ilgoka girios juosta, rodos, nuo Kerupio upelio iki Kauno miesto giriai, kuri buvo taip pat paliai Nemunui, buvo dovanota Jonui Kuncevičiui. Valavičius rašo, kad šitas ponas iš Kauniškės did. kunigaikščių girios keturiose vietose prisisavinęs nemažą žemės: pievas pas Višakio upę, per tris mylias nuo jos srities, pas Jėrės upelį tokiam pat atstume ir Smaligirio pievas. Ketvirtoje vietoje jis buvo išsiprašęs vienu tušią žemę, Mitkuškiais vadinamą, ir šalia tos jis prisisavinęs did. kunigaikščių žemės tokį plotą, jog jame kurdino 12 žmonių tarnybą. Taip jis, rodos, bus davęs pradžią dabartiniam Mitkėnų kaimui. Prie Dievogalos upe-

<sup>73</sup> S. R. Pr. II 684-5.

<sup>74</sup> Revizija Puš. . 194-6.

<sup>75</sup> Ten pat 41-42.

<sup>76</sup> Liet. Metr., V' užr. kn. Nr. 246, pusl. 825-6.

lio jis tur jo dvariuk <sup>77</sup>. Jis buvo 1536—1548 m. karalien s Bonos vietininkas Jurbarke ir 1540 m. Kauno muitininkas<sup>78</sup>.

Paliai Nemun žemyn už min tosios Kuncevi iaus girios nuo Kerupio upelio, tekan io, rodos, Dievogal , arti dabartinio Zapyškio b gan i Nemun , iki Lek s upeliui buvo Sapiegos giria, siekusi Višakio ištakas. T giri Jonas Sapiega gavo iš did. kunigaikš io Aleksandro 1502 m., kaip atlyginim už nuostolius per kar su Maskva<sup>79</sup>. Dviem metais pirma jis buvo gav s kelet žmoni , gyvenus i prie min to Dievogalos upelio<sup>80</sup>. 1501 m. Aleksandras dovanojo jam Gedigaudiškio dvarel , priklausius iki tol Skirsnemun s dvarui<sup>81</sup>. Tas didžiojo kunigaikš io raštininkas tur jo ir daugiau duot jam dvar Lietuvoje ir Guduose. Vien j Eln jis 1508 m. išmain ir tais mainais sigijo Panemun <sup>82</sup>, t dvar , kuris v liau buvo imtas vadinti Zapyškiu. Kaip karaliaus maršalkas ir sekretorius, jis dalyvavo dviejose pasiuntinyst se Maskv . Brastos seime 1511 m. jis gavo leidim kurti miestel prie Bugo up s nusipirktoje savo vietoje, kur jis pastat r m , pagal to laiko paprot apvest pylimu ir vandeni u, taip, jog j galima buvo sigauti tik nuleidžiamu tiltu (Koden). 1513 m. prie turim jo viet buvo prid ta dar viena: jis buvo paskirtas Palenk s vaivada. Palenk je, kaip ir kitur, jis prisipirko sau dvar . Gaudamas gausi dovan iš dviej karali ir pirkdamas žemes, savo taupumu ir apsukrumu jis paliko labai didelius turtus savo vaikams. Mir jis 1516 m. gale ar 1517 pradžioje.

Jis buvo ved s dvi žmonas, paliko tris s nus ir dvi dukteris. Tie trys s n s ir antra jo žmona, j pamot , t vui mirus, 1517 m. tur jo byl d l t vo turt did. kunigaikš io teisme, kur ji pristat mirusio vyro Jono Sapiegos testament , kuriuo turtais padalyti vaikams ir jai. Tada jie susitai k taip, jog ji turi gauti j t vo turt ketvirt dal . „Ir dav jai turt Braslovo aps. vardu Pogost su kaimais, kurie tam dvarui priklauso; ir prie to Panemun s turt su Gedigaudiškio dvareliu (t. y. v liau vadinamus Zapyšk ir Gelgaudišk ) ir su visais žmon mis, kurie tiems Panemun s dvarams priklauso“<sup>83</sup>. Panemun (Zapyšk ) ir Gedigaudišk ji vald iki mirties 1552 m. Paskui po kiek laiko tuodu dvaru iš gimini pa m savo rankas Povilas Sapiega<sup>84</sup>. Tas tarp 1552 ir 1578 m. Zapiškyje pastat m rin bažny i , kuri iki šiol yra išlikusi<sup>86</sup>.

<sup>77</sup> Revizija PuS . 43-4.

<sup>78</sup> Boniecki, ten pat 163.

<sup>79</sup> Opisanije Rukopisn. Otdiel. Vil. Publ. Bibl. p. 3. Nr. 33.

<sup>80</sup> Sapiehowie I 8-9.

<sup>81</sup> Ten pat 10.

<sup>82</sup> Opisanije Rukop. Otd. Vil. Publ. Bibl. Nr. 42, 51.

<sup>83</sup> LieĹ. Metr. Sudn. diel. II, Nr. 294.

<sup>84</sup> Sapiehowie I, 6-22, 47-54.

Sapiegos prie Nemuno tur jo nuo pradžios XVI a. dvi dideles girias: vien ties Zapyškiu, o antr ties Gelgaudiškiu. Tarp t dviej giri buvo dar dvi did. kunigaikš io girios: Vilkijos ir Veliuonos. Vilkijos girioje kairiajame Nemuno krašte, kiek galima iš Valavi iaus aprašymo spr sti, iki viduriui XVI a. gyventoj nebuvo. Bet Veliuonos miškuose šiauriniame Nemuno pakraštyje buvo keli kaimeliai. Kurtis jie ia prad jo Kazimiero laikais. Tai žinoma iš 1493 m. kunig. Aleksandro patvirtinamojo rašto. Kazimieras, kaip matyti iš to rašto, dav Žemai i seni no Jono K sgailavi iaus raštininkui Poškai žemi ir žmoni Veliuonos aps., dirv ir piev trims stirtoms Oiguvoje, per myli nuo Veliuonos; prie Kazimiero jis ia taip pat buvo gav s žem s<sup>85</sup>. Ta ia kalbamoji Oiguva bus ne kas kitas, kaip dabartinis Vaiguviški kaimas (Plokš i , val.). 1559 m. buvo dvi Vaiguvos: viena — did. kunigaikš io kaimas šalia Sapiegos žem s, kita — kunigaikš io Simano Oginskio kaimelis su penkiomis žmoni tarnybosmis. Be šit , Veliuonos girioje buvo dar du did. kunigaikš io kaimai: Virbutavi iai (dabar: Tvirbutai) ir Šilv nai prie Nykos upelio, o viename girios kampe, toli nuo Virbutavi i gyveno girios sargai dviejuose valakuose. Netoli nuo Šilv n , pusmylio atstume, girioje gyveno kunigaikštien s Simanien s Odincevi ien s trys tarnybos. Kitoje vietoje šalia girios buvo bepraded s gyventi vienas pono Mykolo Stankevi iaus Bielevi iaus žmogus, ir dar kitoje vietoje buvo sik rusios Upyt s žemininko Berdausko trys tarnybos<sup>86</sup>.

Skirsnemun s girioje nei gyventoj , nei girios sarg visai nebuvo. 1559 m. ta giria Nemuno nesiek ir buvo per pusmyl atstu nuo Skirsnemun s. Ta siauroji juosta tarp girios ir Nemuno buvo išmatuota valakus, kurie dar lauk nauj gyventoj <sup>87</sup>.

vakarus nuo Skirsnemun s lauk , paliai Nemun iki jo priepiui Vinkšnupiui, buvo laukai ir giria Jurbarko žemininko Jono Ulano. pietus ji siek Markupio upel ir Kregždant .

Jurbarko giria Nemuno nesiek . Tarp jos ir Nemuno viduryje XVI a. buvo Kiduli ir Pervaznink kaimai. Šiaurin jos siena buvo Kregždant nuo Markupio upelio ir Jotija; vakaruose kaimai, kurti paliai Pr s sien , pietuose Nova ir rytuose Skirsnemun s giria. Viduryje XVI a. Jurbarko girioje buvo bepraded rastis gyventoj . Keturiuose vietose buvo po tris gyventojus ir vienoje vienas<sup>88</sup>.

<sup>85</sup> Liet. Metr. kn. zap. III, Nr. 15, 138-9 pusi.

<sup>86</sup> Revizija PušC. 56-8.

<sup>87</sup> Ten pat 58-59.

<sup>88</sup> Ten pat 60-62.

\*

\*

\*

Tas viskas, kas ia pasakyta, duoda pagrindo spr sti, kada kolonizacija kairiajame Nemuno krašte prasid jo, kas j var ir kaip ji jo. Prasad jo ji prie did. kunig. Kazimiero (1440—1492), rodos, antroje jo valdymo pus je, palengva pl t si prie Aleksandro ir Žygimanto Senojo. Varoma ji buvo dviej veiksniai : paties did. kunigaikš io iš jau nekart min t dešiniajame Nemuno krante buvusi pili ir dvar , ar geriau sakant, j vietinink , tuos dvarus ir piliis valdžiusi . Jie k r dvarelius, dvarus ir aplinkui kaimus. T pat dar ir didieji Lietuvos ponai, kuriems did. kunigaikštis buvo dav s paliai Nemun nekart , kaip min ta, visai didel girios plot , kuriame ilgainiui k r si dvarai ir kaimai, t pon nuosavyb . Pirmieji kaimai ir dvarai imta kurti arti Nemuno, paskui palengva st m si tolyn girias. Apie vidur XVI a. gyvenamoji juosta pietin je Užnemun s dalyje buvo gana plati. Pradedant piet krašte nuo Bebros up s, nuo Lipsko miestelio, vakarin tos gyvenamos juostos linija jo per Sopoekin , Kapiamiest , per Galadusio ir Žuvinto ežerus. šiaur nuo Žuvinto ta juosta labai susiaur ja: pradedant nuo Birštono girios buvo gyvenama tik paliai Nemun , labai neplaiiai, ties Dars niškiu, Rumšišk mis, Kaunu, Zapyškiu ir Gelgaudiškiu. Visai tuš ia buvo Vilkijos girioje, nedaug Veliuonos, beveik nieko ties Skirsnemune ir kiek daugiau ties Jurbarku. Gilyn nuo los gyvenamos juostos buvo dar tik girios, did. kunigaikš io medžiokli plotai.

Planinga, intensyvi S duvos giri kolonizacija prasid jo antroje pus je XVI a. Žygimantas Augustas, darydamas plaiai užsibr žt žem s reform . išleido 1557 m. valak statym ir jame pabr ž , kad visur b t statomi palivarkai, kiek galima didesni, ir su jais drauge b t kuriami ir kaimai. Tiems naujiems palivarkams ir kaimams girios, kur žem tinka dirbti, turi b ti matuojamos valakus. Dvaro ur das turi tuos valakus dalinti žmon ms ir, iki išdirbs giri žem dirvas, duoti jiems laisv ar mokes i palengvinim penkeriems, šešeriems, iki dešim iai met <sup>59</sup>. V liau 1567 m. buvo išleistas kitas statymas girininkams, kur smulkiai išd stytos girininko pareigos. Tame statyme yra vienas punktas, ypa iai lie i s naujai kuriam kaim prieži r . Girininkas tur s priži r ti, kad išmatuotuose paliai giri valakuose, kurie jo žiniai bus atiduoti, žmon s tvarkingai kurt si ir statyt si trobas, tai yra, pagal valak statymo nurodym tre iame lauke, paliai keli ir kad savo valakus r pestingai ir tinkamai dirbt ir kad juose patys kininkai gyvent . Paskui, kai tie naujakuriai bus sigyven ir laisv s arba mokes i palengvinimo laikas bus pasibaig s, girininkas rinks iš j yž s pagal rejestr , kuris jam bus duotas, ir mok s jas išd .

<sup>89</sup> Liet Metr. Publ. d.. Val. st. 555. 568-570.

Girininkams šiuo statymo punktu dedama pareiga vykdyti nauj kaim k rim <sup>90</sup>.

Pagal šituodu statymu buvo varoma kolonizacija S duvos giriose. Valdžia žirjo, kad juodu b t vykdomi. Žygmantas Augustas 1569 m. si sdamas revizorius savo dvarus, duoda jiems instrukcij , kaip jie turi dauginti išdo peln , ir tarp kitko primena ir nauj palivark statym , ir nauj kaim k rim , kur tik tai galima. Revizoriams buvo nurodyta, kuriuos dvarus turi vykkti. Adomas Pilchovskis ir sekretorius Motiejus buvo si sti daugel Trak vaivadijos dvar , kuri S duvoje pamin ti šie: Lazdijai, Seinai, Simnas, Vištytis, Paširvintys; be t , Gardinas ir dvarai, Alytus su dvarais. Bet tie Gardino ir Alytaus dvarai, kuri buvo ir kairiajame Nemuno krašte, n ra išvardinti. Žemai i dvarus tur jo vykkti Jok bas Laskauskis ir Vaitiekus Develtauskis<sup>91</sup>. Kad Pilchovskis ir sekretorius Motiejus buvo si sti Gardin , Periam , Merkin , Alyt , Puni , Biršton ir Dars niški, tai reikia manyti, kad buvo numatomi nauji kaimai ir dvarai kurti t dvar giriose, kuri daugumas savo galais siek Pr s sien .

Pagal tuodu valak ir girinink statymu buvo varoma S duvos giri kolonizacija antroje pus je XVI a. Girin s medžiagos dirbimas ir siuntimas Karaliau i ir Dancig iš vienos pus s, nauj kaim ir dvar k rimas iš kitos — gana smarkiai retino girias. Bet dar daug j buvo lik ir XVII a. ir jos buvo kertamos ir kolonizuojamos. Kolonizacija buvo baigta tik XVIII a.

#### LITERAT RA

- D u s b u r g P., Cronica terrae Prussiae. Scriptores rerum Prussicarum (S. R. Pr. I J, 1861.  
 Lit. Wegeberichte. S. R. Pr. II. 1863.  
 R a c z y s k i E., Codex Diplomaticus Lituaniae. Breslavas 1845.  
 P r o c h a s i k a A., Codex Epistolaris Vitoldi. Krokua 1882.  
 D ł u g o s z J., Historia Polona IV. 1876 ss.  
 D o g i e l. Codex Diplomaticus. 1764.  
 D o g i e l. Limites. 1758.  
 D a n i l o w i c z J.. Skarbiec diplomatow, 1861.  
 B e r š a d s k i , Dokumenty i Regesty. 1862.  
 Ruskaja Istoriteskaja Biblioteka, Litovskaja Metrika (1903-15).  
 Opisani je Dokumentov. Moskovskago Archiva Ministerstva Justicii. 1916.  
 V o l o t i , Revizija Puš .  
 Opisani je Rukopisnago Otdielenija Vilenskoj Publi noj Biblioteki.  
 III. 1895.  
 Akty Vilenskoj Archeografi eskoj Komissii  
 Archeografi eskij -Sbornik, 1867 ss.  
 J a b l o n s k i s , Inventoriai. Kaunas 1935.

<sup>90</sup> Liet. Metr. Publ., d., jst. girininkams 622-628

<sup>91</sup> Arch. Sborn. III 33-33 ir jo žanga IX-X.

- Liubavskij, Oblastnoje Dielenije Lit. Rus. Gosud. 1892.  
Liubavskij, Litovsko-Russkij Seim. 1903.  
Downar - Zapolskij, Gosudarstvennoje C.hoziajstvo. 1901.  
Pieta, Agrarnaja Reforma. 1916-17.  
Kolankowski, Zygmunt August.  
Boniecki, Po et Rodow. 1887.  
Wolf, Senatorowie i dygnitarze. 1885.  
Wolf, Kniaziowie ruscy. 1895.  
Forstreuter, Die Memel als Handelsstrasse. 1934.  
Bališki, Staro ytna Polska.  
Augustaitis, Sein Dijecezijos bažny i Monografija „Vadove“, Seinai.